

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה חשב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת שמות

שנת תשפ"ד

'בְּנֵי' לְשׁוֹן רַבִּים, שְׁנֵי פִשְׁטִים הָאֵם אֲלִיעֶזֶר כִּבְר הִיָּה נֹולֵד אֹו

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּרְפָּבֶם עַל הַחֶמֶר וַיָּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ: (פרק ד פסוק ב)

וטעם ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני פלוא אליאב (במדבר כו ח), כי לא היה לו רק גרסום, כאשר הזכיר הכתוב (לעיל כ כב), ואליעזר נתעברה ממנו בדרך. או במלכים חס הלכה פסב.

ויתכן, כי קודם הדבור הנדבר לו צהר הא-להים, לא נולד לו רק גרסום. אבל היתה פורה הרה. וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה, ובעבור כי היה דבר המלך נחוז, לא מל אותו, ולא קרא לו פס. ובדרך, כאשר מלה אותו אמו, לא קראה לו פס, כי משה היה נפגש מן המלך. ואחרי לכתו למלכים, וראה שנלל מכל המבקשים את נפשו, אז קרא לו אליעזר, כי אלהי אבי בעזרי ויילני מחרב פרעה (להלן י"ח י"ט). וכך הזכירו רבותינו כי הגמול הזה הוא אליעזר (שמו"ד ה ח):

מעשה חשב

^א לפי פירוש זה עדיין לא נולד אליעזר באותו שעה, וכוונת הכתוב, ואת 'בניו', היינו גרשום לבד, ומה שנאמר 'בניו' בלשון רבים, שכן מצינו בעוד מקומות שקורא הכתוב על בן אחד בלשון רבים 'בני'. ולפי זה הנאמר לקמן (פסוק כד) 'זיהי בדרך במלון ופגשוהו ה' ויבקש המיתו, ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה', היה עם בנו גרשום, מכיון שאליעזר עדיין לא היה נולד אז.

^ב רבינו (לקמן) מפרש בשני אופנים המשך הכתוב 'וישב' ארצה מצרים, שנאמר בלשון יחיד, האם משה הלך לבד, או שהלך עם משפחתו למצרים, וזה כוונת רבינו שנתעברה מאליעזר בדרך, וזה לפי האופן שהיא לא הלכה למצרים, או שנתעברה במצרים, לפי האופן שהלכה למצרים.

^ג לפי פירוש זה כבר היה נולד אליעזר באותה שעה, ולפי"א א"ש לשון הכתוב 'בניו' בלשון רבים, שלקח משה את שני בניו, גרשום ואליעזר. ומכיון שהיה נחוז בדבר המלך לשוב למצרים לא מל אותו עדיין, ובדרך מלה אותו אמו, ועדיין לא קרא לו פס, מכיון שמשה נפגש עם המלך, ורק אחרי שכבר היה במצרים וראה שניצל מכל המבקשים את נפשו קראו 'אליעזר', כי אלקי אבי בעזרי ויילני מחרב פרעה. ולפי זה הנאמר לקמן (פסוק כד) 'זיהי בדרך במלון ופגשוהו ה' ויבקש המיתו, ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה', היה עם אליעזר, ובפירוש רש"י (שם).

*

וַיָּשֶׁב, לְשׁוֹן יָחִיד שְׁנֵי פִשְׁטִים הָאֵם מֹשֶׁה שֶׁב לְבַד לְמִצְרַיִם

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיִּרְפָּבֶם עַל הַחֶמֶר וַיָּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרַיִם... (שם)

וטעם וישב ארצה מצרים. עם הנזכרים. ורבי אברהם אמר, וישב ארצה מצרים הוא לבדו פס, כי כאשר פגש פגש השם משה נמול אליעזר, ובהתרפאו פנה פורה עם בניה אל אביה. ויתכן זה כי בעבור שנימול אליעזר, לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד. ולא ראה לעכב שליחותו של הקב"ה. ולכן עזבם במלון, ואוה אותה לשב אל בית אביה בהתרפאו. וזהו שנאמר אחר שלוחיה^ב (להלן יח ג).

גם אפשר שהלכו למלכים, וכאשר נתעכבו פס, נכספה אל אביה, ושלחה עם הבנים. וזה טעם 'שלוחיה', כי פחד יתרו, שמה היה דעתו לגרש אותה. ובאלה שמות רבה (ד ז), וילך משה, להיכן הלך לטוב אשתו ובניו, אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכו, למלכים. אמר לו, משהם מבקשים ללאת את מוליכו למלכים, אמר לו, למחר עתידין ללאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ובני לא ישמעו עמהם, אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם ראוי שנפרש אחרי שהסכימו בכך וזהו הקב"ה שישלים ענתו וישב למלכים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי (בפסוק יט):

מעשה חשב

^א לפי פירוש זה שב למצרים עם אשתו ובניו, ואע"פ שנאמר 'וישב' לשון יחיד, שמשמע ששב לבדו, הכוונה ששב עם הנוכרים היינו עם אשתו ובניו. והטעם שנאמר בלשון יחיד, משום שהכתוב מיירי ממה שהיא היה שליח ה' ללכת למצרים.

ב לפי פירוש זה, משה שב למצרים לבד, וא"ש לשון הכתוב זישוב' בלשון יחיד. ואשתו ובניו לא שבו למצרים, מכיון שנימול אז אליעזר הם נשארו שם במלון עד שיתרפא, ואז שלחה לבית אביה. ומשה שב למצרים שנודרו לקיים שליחותו.

ג לפי הפירוש הקודם כונת הכתוב 'אחר שלוחיה', היינו אחר ששלחה לבית אביה. שצוה אותו לשוב אל בית אביה אחר שיתרפא אליעזר. אבל לפירוש הזה ששבה למצרים, ואחרי זמן רצתה צפורה מעצמה לשוב אל בית אביה, אין לפרש כפשוטו 'אחר שלוחיה', שהרי הוא לא שלח אותה, אלא הכוונה מלשון 'גירושין', שמכיון ששבה אל בית אביה ללא סיבה חשש יתרו שגירשה משה.

ד פירוש, לעיל בפסוק יח כתיב זיילך משה וישב אל יתר חתנו, שהלך ליטול ממנו רשות לילך למצרים, ואמר לו יתרו 'לך לשלום'. ובפסוק יא נאמר זייאמר ה' אל משה במדין לך שב למצרים, ולכאורה למה הוצרך הצינוי לחזור למצרים, הרי משה כבר הלך לקבל רשות מחותנו לשוב למצרים, ורבינו לשיטתו שכל התורה כסדרן נכתבה, אינו מפרש שפסוק זה היה מקודם, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, אלא מפרש, שבתחילה היה בדעתו ללכת למצרים יחידי ובעיניעא לראות בשלום אחיו, ולחזור מיד. והצינוי היתה שישוב למצרים על מנת להשאר שם, ויילך עם אשתו ובניו. ולכאורה לפי דברי המדרש רצה משה בתחילה לילך עם אשתו ובניו, א"כ שוב קשה למה הוצרך הצינוי, לכן מפרש רבינו שהצינוי היתה שיקיים את כוונתו וישוב למצרים עם אשתו ובניו.

*

הטעם למה לא התפלל משה שיסיר ממנו כבודת פיו, ולמה לא ריפא אותו הקב"ה

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' בִּי אֲדַנְיָ לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי גַם מִתְּמוּלִי גַם מִשְׁלֹשָׁם גַם מֵאֵז דְּבָרְךָ אֶל עֲבָדְךָ פִּי כְבֹד פֶּה וְכִבְדֵּן לְשׁוֹן אֲנִי: (פרק ד פסוק י)

גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך... והנה משה מרוב חפצו שלא ילך, לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבודת פיו. אבל טען אחרי שלא הסיכות כבודת פיו מעת שדברת לי ללכת, אל תזני שאלך, כי לא יתכן לדאוג הכל, לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמי. והקב"ה, כיון שלא התפלל בכך, לא רצה לרפאותו, אבל אמר לו אנכי אחיה עם פיד והורתיך אשר תדבר (פסוק י"ג), שיהיו דברי אשר אשים בפיד במלות נכונות שתוכל לטעם בהן יפה:

ובאלה שמות רבה (ג ט) אמרו, אמר לו אם אתה אינך איש דברים אל תחוש, הלא אני זרתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שחפצתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה, ואם חפצתי שתהיה איש דברים, היית, אללא לעשות כד אני חפץ. ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אחיה עם פיד. הלא הוא דכתיב (בפסוק יג) ועתה לך ואנכי אחיה עם פיד. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כבוד הפה בעצור שהיה צו ממעשה הנם שספרו כבודתו (בשמו"ד א ט) שאירע לו עם פרעה.

והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל, וידי לרפאות אותך, ועתה כיון שלא תראה כרפואתך ולא התפללת לפני על זה, לך אל אשר אני מצוה לך, ואנכי אחיה עם פיד ואלכלי שליחותי. גם אפשר שיהיה רמז מ'ויחר אף ה' במשה" (פסוק י"ג) שלא רצה לרפאותו ושלחו על כרחו*:

מעשה השב

* החילוק בין הפשט הראשון, לזיהנכון בעיני, למה לא התפלל משה שיסיר ממנו כבודת פיו, והאם הקב"ה ריפא אותו בשעה שדבר אל פרעה

הנה בפשט הראשון כתב רבינו הטעם שלא התפלל, משום שלא רצה משה לילך אל פרעה. ובשביל שלא התפלל לא רצה הקב"ה לרפאותו. ויש להבין מה הוסיף רבינו ב'זיהנכון בעיני', ומה הנפ"מ בין הפשטים.

ובספר אור לעינים כתב שלפי הזנכון בעיני הטעם שלא התפלל משה הוא משום שכיון שהקב"ה עשה שיהיה כבוד פה, לא היה איכפת למשה שישאר כבוד פה. ולא משום שלא רצה ללכת בשליחותו לפרעה.]

ואפשר להוסיף עוד נפ"מ בין שני הפשטים, האם כשדיבר משה עם פרעה נתרפא מכבידות פיו או לא. דהנה בפשט הראשון כתב רבינו "שהיו דברי אשר אשר אשים בפיד במלות נכונות, שתוכל לבטא בהן יפה". ואפ"ל שהכוונה 'שתוכל לבטא בהן יפה', היינו שלא יגמגם בשעה שידבר אל פרעה. אבל ב'זיהנכון בעיני' כתב רבינו "ואנכי אחיה עם פיד, ואצליח שליחותי", ולא כתב הלשון שיוכל לבטא היטב. ולפי"ז אפ"ל שזה יהיה הנפ"מ בין שני הפשטים, דלפי פשט הראשון בשעה שדיבר עם פרעה ריפא אותו הקב"ה שלא יגמגם. וואח"כ חזר להיות כבוד פה. משא"כ לזיהנכון בעיני, לא ריפא אותו הקב"ה גם כשדיבר עם פרעה, רק הקב"ה אמר לו שיצליח בשליחותו.